

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

133:2 • 2013

Innovativa källor och nya insikter om genus och arbete

MIA KORPIOLA* *Helsingfors universitet*

Christopher Pihl, *Arbete: skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige*, Studia historica Upsaliensia 246 (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet 2012). 261 s. (Summary in English: Work: constructing difference and making a living in sixteenth-century Sweden.)

Syfte och frågeställning

Den svenska historiska forskningstraditionen med fokus på arbete och kön har fått ett intressant nytt tillskott i Christopher Pihls avhandling *Arbete: skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige*. Pihl konstaterar i början av sin bok (s. 11) att dess ”övergripande syfte är att undersöka arbetet som idé och praktik för skapande och upprätthållande av skillnader och maktrelationer samt att undersöka vilka konsekvenser detta hade för individen och samhället”. Därför är hans utgångspunkt arbete som skillnadsskapande process: gränser, kategorier och åtskillnad. Han definierar arbete (s. 14) som ”tidsanvändning som syftar till försörjning, både avlönad och oavlönad, men som är samhälleligt accepterad och som i en annan tid, eller ett annat sammanhang, kan komma att vara avlönad”.

Fastän klass eller social tillhörighet spelar en viktig skillnadsskapande roll, koncentrerar Christopher Pihl sig särskilt på genus. Kategorier uppstår och uppehålls genom att man begränsar vem som arbetar med vad och vem som anses tillåten att arbeta med vad. Han citerar genusforskare, som den Foucault-inspirerade Joan Wallach Scott (f. 1941), som började sin karriär genom att utforska arbete, sedan fortsatte med kvinnor och arbete och till slut genus.

Men mer konkret stöder sig Pihl på forskare som har fokuserat på tidigmodernt arbete och genus både i Sverige och i övriga Europa. För det övriga Europa lyfter Pihl särskilt fram forskare i socialhistoria och ekonomisk

* Fakultetsopponent; docent i rättshistoria.

historia, som Sheilagh Ogilvie, Judith Bennett, Cissie Fairchilds, Michael Roberts, Tine de Moor och Jan Luiten van Zanden (s. 16–21). Varför Pihl har valt att citera utländska forskare på det ursprungliga språket i en i övrigt svensk text förstår jag inte och jag tycker personligen inte att det är god stil.

Som Christopher Pihl påpekar finns det mycket litet forskningslitteratur angående arbete i Sverige under medeltiden och den tidigmoderna perioden. I inledningen lyfts särskilt fram Carl-Johan Gadds bok (1991) om hantverkens historia i Sverige från senmedeltiden till mitten av 1800-talet,¹ Kirsi Vainio-Korhons artikel (1990) om hantverk som yrke och inkomstkälla² samt Maria Ågrens och Åsa Karlsson Sjögrens forskning om hur man ansåg att utfört arbete skapade rätt till jord och egendom.³ Men särskilt fattas enligt Pihl "mer ingående studier [...] av det konkreta arbetets betydelse, av försörjningsmöjligheter för olika grupper, och av den vidare betydelsen av dessa för individ och samhälle" (s. 22).

Arbetet förknippar Christopher Pihl med den samhälleliga ordningen i det senmedeltida och tidigmoderna Sverige (som han behandlar på s. 23–30). Individens handlingsmöjligheter var begränsade på olika sätt av normer och vertikal hierarkisk kontroll. Individen kunde inte agera fritt, men praxis kunde vara liberalare än normerna. Kronan försökte tvinga obesuttna att ta tjänst genom förordningar. Kronan reglerade även lönenivån. Pihl lyfter särskilt fram hushållet som den grundläggande enheten och organisationsformen i samhället. Inom hushållet fanns det en viss arbets- och ansvarsfördelning. Genom den skapades även skillnader mellan kön samt hierarkier. Husbonden och matmodern arbetade tillsammans och hade delat ansvar, medan husbonden representerade enheten utåt och upprätthöll dess inre ordning.

Christopher Pihls frågeställning är "varför gjorde vem vad och vilken betydelse hade det för individ och samhälle?" (s. 31, 35). Han delar in sin frågeställning i flera underordnade frågor, som behandlas i bokens kapitel och som därmed strukturerar densamma:

1. arbetsuppgifternas fördelning (vem gjorde vad?)
2. organisation (i vilka organisatoriska sammanhang utfördes arbetet?)

1. Carl-Johan Gadd, *Själhvushäll eller arbetsdelning. svenskt lant- och stadshantverk ca 1400–1860* (Göteborg 1991).

2. Kirsi Vainio-Korhonen, "Handicrafts as professions and sources of income in late eighteenth and early nineteenth century Turku (Åbo)", *Scandinavian economic history review* 48:1 (2000) s. 40–63.

3. Bl. a. Maria Ågren, *Domestic secrets: women and property in Sweden 1600–1857* (Chapel Hill 2009); Maria Sjöberg, *Kvinnors jord, manlig rätt: äktenskap, egendom och makt i äldre tid* (Hedemora 2001).

3. ledning
4. benämning (hur beskrevs och uppfattades arbetet?)
5. lön (vilken ekonomisk betydelse hade arbetet?)

Christopher Pihls utgångspunkt är välmotiverad och jag anser att hans frågeställning är i sin helhet relevant.

Rubrik och tema

Personligen tycker jag att titeln på en bok bör vara tillräckligt informativ, så att läsaren kan veta i förväg vad som behandlas mellan pärnarna. Det skall inte vara en pop-up-bok som överraskar läsaren med sitt innehåll, när han eller hon öppnar den. Därför kan jag inte låta bli att kritisera namnet på Pihls bok. "Arbete: Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige" motsvarar inte helt innehållet. När Pihl inte har understrukt genus, hans huvudfokus, genom att lyfta fram det i bokens namn, är den kritiska läsaren berättigad att ställa frågan varför genusperspektivet inte syns i titeln.

Christopher Pihl börjar sin bok med citatet: "Ho war tha een ädela man/ tha adam groff ok eua span." Eller: "När Adam grävde och Eva spann, vem var då adelsman?" Pihl använder satsen för att demonstrera skillnadsskapande genom könsfördelat arbete. Men eftersom bokens titel inte fokuserar på genus utan på skillnadsskapande i stort, kan läsaren legitimt förvänta sig att boken skulle behandla även andra sätt att konstruera hierarkier genom arbete. Pihls citat kritiserar ju ursprungligen ett annat fundamentalt och klassiskt skillnadsskapande. Medeltidssamhället delades som bekant in i tre skilda grupper, *oratores* (bedjarna), *bellatores* (krigarna) och *laboratores* (arbetarna) genom arbete. Denna tredelning lämnade det fysiska arbetet åt de lägre samhällsklasserna, vilket både skapade och berättigade till samhälleliga skillnader och hierarkier genom arbete. Detta nämner Pihl inte i sin bok.

Men passar denna modell för de svenska förhållandena under senmedeltiden, startpunkten för Pihls avhandling? Vad säger hans källor om arbete som skapar skillnader och rangordningar mellan olika sociala grupper i Sverige? Jag har plockat ut ett exempel från en av Pihls huvudkällor, Per Brahe d.ä.:s *Oeconomia*:

"Handewärck är icke annat, vthan itt medel til then Menige Mans och fattiges föde och vphelle som icke höfues een Adels Person, Likuel finnes någet, som icke kunde ware förwiteligit till att bruke, Serdeles Quinnes personer, medh yllet och Lenet, Så och anned th[e]t som hussnödtorften kräfuier, Finnes och wäl något som är Bygning, Fiskie, Jacht, Örter, Trä, åker, Eng, Rödning, Suedier, och annat, thet som

Mans person och wäl kunna hafue för hender Och änn mijkit mere then som är een god och flitig hushollere, *igenom anners håndewerckie kunde bedrifue låthe, [...]*⁴

Kroppsligt arbete tillhörde alltså inte frälseståndet enligt Brahe, men nog ett och annat som skapades genom andras arbete.

Genom att rubricera sin bok på annat sätt skulle Pihl ha undvikit denna kritik. En titel som "Kvinnors och mäns arbete: Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige" eller "Arbete och genus: Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige" skulle bättre ha motsvarat innehållet.

Metod och källor

Christopher Pihl diskuterar sin metod kort på en dryg sida (s. 40f.). Han hänvisar till Janken Myrdals "källpluralism" och Peter Englunds "rekonstruktion av ett kulturellt system". Myrdals arbetssätt är i Pihls tolkning en metod (s. 40) där "ett brett spektrum av källmaterial används, och [...] stora källmängder gås igenom för att söka efter de ofta fåtaliga beläggen" eller indicierna. Pihl identifierar sig med detta "eklektiska" – ett ord som för honom verkar ha neutrala eller positiva konnotationer – detektivarbete. Dock bör man ta detta självporträtt med en nypa salt. Det är inte helt lätt att samordna Pihls holistiska metodinlägg med det han säger om sina källor och de källor som faktiskt används. Trots att han menar att han – som Myrdal – använt sig av ett stort och "brett spektrum av källmaterial" i sitt letande efter indicier på arbete i 1500-talets Sverige, finns det utrymme för kritik.

Då Christopher Pihl intresserar sig för kronans arbete och de möjligheter den expanderande centralförvaltningen erbjöd, baserar sig avhandlingen till en stor del på kronans räkenskapsmaterial beträffande ett antal (14) kungsgårdar och slott. Dessa var geografiskt spridda, av varierande storlek (mellan 25 och 258 anställda) och fyllde olika funktioner (agrar, bruk, residens, militär). Alla har det gemensamma draget att de har välbevarade och tämligen kompletta räkenskapsserier. Ingen av de valda kungsgårdarna och inget av slotten låg i den finska rikshalvan, även om där fanns både kungsgårdar och slott med diverse funktioner och med bevarade räkenskapsmaterial. Fast Christopher Pihl använder sig av finländsk forskning, har han ändå till en viss grad anslutit sig till de historikerskaror som skriver äldre svensk historia nästan som om den östra rikshalvan inte existerade. Trenden är oroande om historikerna börjar gynna ohistoriska perspektiv. Pihls användning av räkenskaperna är dock välgrundad och innovativ. Han lyckas mycket väl i

4. Per Brahe, *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*, John Granlund & Gösta Holm (red.) (Stockholm 1971) s. 68f., min kursivering.

sin analys av hur arbetet skapade skillnader och hur det skedde en specialiseringsprocess under 1500-talets lopp.

Men skulle det ha varit möjligt att fokusera på annat arbete än det som gjordes på kronans slott och gårdar på 1500-talet? Skulle det ha varit möjligt att till exempel utforska arbete på frälsegårdar och slott? Hurdana källor skulle Pihl då ha haft?⁵ Vad skulle han ha behövt göra på annat sätt? Skulle han ha fått samma resultat? Skulle det ha varit möjligt att koncentrera sig på arbete i städer i stället? Hurdana källor? Hurdana resultat? Fanns det mer eller annorlunda arbets- och försörjningsmöjligheter i städer? Dessa frågor besvaras inte i boken, eftersom de har uteslutits från forskningsuppgiften – ett beslut som man igen kan ifrågasätta.

Kronans räkenskapsmaterial från 1500-talet, som är Pihls huvudkälla, kompletterar han med tre 1500-talsskrifter, som behandlar praktisk hushållsorganisation och arbetsledning i Sverige: biskop Hans Brasks (1464–1538) hushållsundervisning för biskopsgårdar från början av 1500-talet, Olaus Magnus Gothus (1490–1557) *Historia de gentibus septentrionalibus*, som beskriver Sverige, dess historia, omständigheter samt liv och leverne för en utländsk publik, och Per Brahe den äldres (1520–1590) *Oeconomia*, som är en instruktionsbok för unga adliga, skriven i slutet av 1500-talet. Christopher Pihl använder sig även av ärkebiskop Laurentius Petris (1499–1573) modifierade översättning av tyske Justus Menius (1499–1558) *Oeconomia Christiana* [1529]. Det är svårt att begripa varför Laurentius Petris adaptation av Justus Menius *Oeconomia Christiana* presenteras som huvudkälla och inte de kungliga fogdeinstruktionerna och gårdsrätterna, som det hänvisas till oftare. Pihl hänvisar nämligen till *Oeconomia Christiana* bara tre–fyra gånger i hela boken, vilket dock inte i sig självt är konstigt, eftersom den tillhör morallitteraturen och inte diskuterar arbete.

När Christopher Pihl presenterar sina källor, konstaterar han dock (s. 31–34) att han inte använder sig av rättegångsprotokoll av forskningsekonomiska skäl, eftersom han inser att ”arbete återfinns i rättegångsprotokollen som nål i höstack”. Dessutom skulle man inte få någon enhetlig eller trovärdig bild av arbete genom att studera dem. Hur passar denna inställning ihop med Pihls metodutlåtande som beskrevs tidigare? Bidrar inte de indicier och beskrivningar av arbete som påträffas i de rättsliga källorna definitivt till vår kännedom om 1500-talsarbete? Att bläddra igenom ett tjugotal tryckta volymer med rättegångsprotokoll från medeltiden och 1500-talet skulle tidsmässigt knappast ha krävt stora extrainsatser.

5. Åtminstone i Olle Ferns avhandling, *De högadliga godsens i Sverige vid 1500-talets mitt* (Stockholm 1990) s. 296–299, finns det uppgifter om vem som var i fru Annas tjänst i Åkerö och vad de arbetade med.

Ett annat material vars möjligheter Christopher Pihl inte har utnyttjat till fullo är de visuella källorna, trots att Ann-Sofi Forsmark har demonstrerat nyttan av dem i sin artikel "Kvinnoarbete från medeltid till 1600-tal: om bilder som historiska källor".⁶ Pihls avhandling innehåller sex illustrationer från Olaus Magnus *Historia de gentibus septentrionalibus* (Historia av de nordiska folken) och han hänvisar även till andra illustrationer. Vilka andra bildkällor skulle det ha funnits? Medeltida kyrkomålningar kunde ha använts systematiskt. Det finns även åtminstone två medeltida laghandskrifter, som innehåller många bilder av arbete, exempelvis den rikt illustrerade så kallade Kalmarhandskriften KB B 172, där man kan observera bärande, avrättande eller verkställande domar, dikesgrävning, gärdesgårdsbyggande, draghäststyrning, ärjning, trädhugning, notdragning samt fiske med mjärde. Prakthandskriften UUB B 68 är ett annat exempel på bildkällor.

Resultat

I kapitel 2, som behandlar arbetets fördelning, noterar Christopher Pihl vilka sorters arbetsuppgifter som fanns på kronans gods inom agrarproduktion, hantverk, ämbeten, tjänstesektorn samt inom den militära och administrativa sektorn. Författaren har gått igenom och analyserat sitt källmaterial och har listat vilka arbetsuppgifter som tillhörde kvinnor och vilka som tillhörde män. Enligt honom var många kvinno- och karlaarbeten rigoröst åtskilda från varandra, och genom arbetet konstruerades könsskillnader, trots att kvinnor och män "uppträdde tillsammans" i vissa arbetsområden. Sedan fanns det annat arbete som kunde utföras av både kvinnor och män. Dock räcker inte detta enligt Pihl för att förklara orsakerna till den svenska arbetsfördelningen på 1500-talet. Därför tar han itu med frågan om arbetsfördelning och organisation i kapitel 3.

Christopher Pihl drar slutsatsen att kronans expansion på 1500-talet skapade nya arbetsmöjligheter både för män och för kvinnor inom administrationen och armén, på kronogårdar och bergsbruk och inom hantverket. Samtidigt drar Pihl slutsatsen att denna utveckling på sikt bidrog till specialiserings- och differentieringstendenser som gynnade män.

Ju större den organisatoriska enheten, till exempel gården eller slottet, var, desto högre var dess specialiseringsgrad vad gällde arbetet. Där tog män oftast hand även om sådana arbetsuppgifter som i vanliga fall ansågs tillhöra kvinnor. Manliga specialister rekryterades utomlands och det var praktiskt taget enbart manlig arbetskraft som importerades till Sverige och som lärde

6. Ann-Sofi Forsmark, "Kvinnoarbete från medeltid till 1600-tal: om bilder som historiska källor", i Britt Liljewall, Kirsti Niskanen & Maria Sjöberg (red.), *Kvinnor och jord* (Stockholm 2001) s. 87–111.

ut sina kunskaper till män genom ett slags lärlingssystem. Dessutom inverkade statusfaktorerna på kungliga slott: en större del ämbeten innehades av medlemmar av frälseståndet och män i allmänhet. Efter att ha granskat arbetsledning och ansvar i kapitel 4, konkluderar Pihl att fastän vissa kvinnor kunde ha ansvar över produktionen och kronans egendom var kvinnorna alltid underordnade. Det fanns två organisationsmodeller, hushållsorganisationen och den "enkönade manliga förvaltningsorganisationen", som var delvis hopblandade. Å andra sidan fanns det i hela kronoorganisationen en viss komplexitet och klara spänningar på grund av fluiditeten mellan kronans administration och kungens hushåll. Dock kom förvaltningsorganisationen med sina formaliserande och maskuliniserande drag att med tiden få en större roll. Då det privata och offentliga definierades mer entydigt än tidigare, minskade kvinnornas auktoritet och handlingsutrymme.

I kapitel 5 behandlar Christopher Pihl benämningarna på arbetets utförare, men även civilstånd och adjektivattribut. Han kommer till den slutsatsen att kvinnornas yrkesidentitet och koppling till ett visst arbete var svagare än männens. De förra knippades ofta ihop i kategorin "kvinnfolk" och användes som hjälpkraft eller arbetsreserv. Kvinnorna fick dock mera auktoritet genom äktenskapet och hustrutiteln. Vissa kvinnors – som fataburhustrurs – arbete likställdes med mäns, men deras löner – som Pihl konstaterar i kapitel 6 – var betydligt lägre än fogdarnas. Även om vissa kvinnor hade tillgång till högre tjänster med speciellt ansvar som mjölkdejoj eller fataburshustrur, hade de i allmänhet inte tillgång till ämbeten och tjänster med högre lönenivå.

Jag hade förväntat mig att Pihl skulle ha analyserat noggrannare kvinnornas möjligheter till auktoritetspositioner. Han konstaterar (s. 112): "Denna frånvaro av kvinnor på dessa positioner [d.v.s. högre befattningshavare] inom kronan tyder på en avsaknad av möjlighet till en offentlig auktoritetsposition för kvinnor inom kronans organisation, i alla fall utifrån de grunder som gällde för män." Pihl kunde ha gått djupare in i detta och analyserat på vilka grunder exempelvis Ingeborg Åkesdotter [Tott] (d. 1507) kunde ha slottsloven i Tavastehus i början av 1500-talet. På samma sätt skulle man vilja veta hur det då kunde finnas kvinnliga postmästare i Sverige och Finland på 1600-talet och i början av 1700-talet eller någon enstaka kvinnlig länsman i Finland på 1600-talet? I grannlandet Danmark fanns det adelskvinnor i kronans lokaladministration ännu under 1600-talet. Vad berodde det på och hur kan man förklara skillnaderna?

Det skulle även ha varit intressant att höra hur Pihls slutsatser passar ihop med det som Anders Florén har visat i sin bok om Jäders bruk 1640–1840: först på 1700-talet marginaliserades kvinnorna i den proletarisierande och maskuliniserande bruksproduktionen. Då organiserades produktionen

på andra sätt än genom hushållet och kvinnorna blev arbetskraftsreserv.⁷ Fastän ett manligt försörjningsideal dominerade på 1500-talet, var bilden i praktiken annorlunda. En tvåförsörjarmodell var i praktiken gällande, även om det maskulina försörjningsansvaret framhölls.

För samma arbete fick män oftast högre lön än kvinnor – som mellan pigor och drängar inom agrarproduktionen. Männens lön betalades oftare i reda pengar. Kronan använde ibland sin maktposition till tvångsrekrytering av arbetskraft. Å andra sidan var kronans kost mycket viktig, särskilt i dyrtid och under ekonomiska lågkonjunkturer. Arbete för kronan erbjöd unga människor av båda könen goda möjligheter till uppehåll och erfarenhet samt till att spara ihop kontanter som de senare kunde använda för att grunda ett eget hushåll och köpa eller lösa in jordegendom. Christopher Pihl analyserar sitt källmaterial grundligt och hans slutsatser är trovärdiga.

Men *longue durée*-utvecklingen och det skillnadsskapande arbetets förhållande till de övriga kulturella influenserna och strömningarna under forskningsperioden 1500-talet tillhör tyvärr inte bokens starka sidor. Hur påverkade till exempel reformationen och religionsbytet Pihls forsknings-tema och den utvecklingen som han skisserar i sin bok? Bidrog de till en större patriarkalism i samhället? Om man kan se en växande patriarkalism i samhället, bidrog det då enligt Pihls åsikt till att arbetet blev mer maskuliniserat?

Kultur- och modeinfluensernas roll i utvecklingen har behandlats ganska kortfattat i samband med trädgårdsarbetet. Jag skulle gärna ha velat läsa mera om detta i boken. Exempelvis har Olle Ferm konstaterat att konsumtionen av lyxvaror och anskaffandet av textilier slukade en andel av adelsgårdarnas överskott redan i mitten av 1500-talet.⁸ Forskningen har vidare diskuterat klädproduktionens maskulinisering eller avmaskulinisering i samband med modeströmningar och nya tekniker.⁹ Kan något motsvarande ha skett på 1500-talet? Importen av utländska varor och utländska hantverkare som hade specialiserat sig på lyxartiklar blev allt tydligare under senare halvan av århundradet och under 1600-talet. Dessutom blev storstilat ombyggnad av slott och trädgårdar efter kontinentala modeller allt vanligare hos kronan och adeln. Man kan även konstatera ett allt större beroende av olika konst- och modeströmningar. Jag skulle ha velat höra mer om hur Christopher Pihl

7. Anders Florén, *Genus och producentroll: kvinnoarbete inom svensk bergshantering, exemplet Jäders bruk 1640–1840* (Uppsala 1995).

8. Ferm (1990) s. 359, 368f., 372f.

9. Ett exempel på detta är Pernilla Rasmussens *Skräddaren, sömmerskan och modet: arbetsmetoder och arbetsdelning i tillverkningen av kvinnlig dräkt 1770–1830* (Stockholm 2010). Skräddaryrket och beskärningen ansågs som ett högrestatusarbete medan sömnadsarbete kunde göras av kvinnor. Men när modet förändrades femininiserades produktionen av kvinnoklädseln.

tycker att dessa influenser påverkade arbetsfördelningen och importen av utländsk arbetskraft.

Över huvud taget behövde Sverige utländska experter och utländsk specialiserad arbetskraft under 1500- och 1600-talen: tusentals legosoldater från Skottland och England samt administrativ personal, jurister och diplomater från kontinenten, Tyskland och Holland.¹⁰ Den svenska statsbildningsprocessen öppnade möjligheter för arbete och karriärer, och i jämförelse med Ryssland och Danmark kunde utlänningarna bli adlade och göra klassresor.¹¹ Hur påverkade detta skillnadsskapandet genom arbete?

Slutord

Christopher Pihls avhandlingstema, arbete i 1500-talets Sverige, är föga utforskat. Boken ingår i en stark svensk historieforskningstradition som ser på egendom, arbete och genus. Fast det inte syns i bokens titel – vilket det nog borde – är genus tyngdpunkten i Pihls boks. Boken behandlar genomgående genusroller, hierarkier och makt under en period då begynnande samhällsliga omvandlingar började bli synliga. Han utnyttjar väl den forskningslitteratur som finns både för Sverige och också för det övriga Europa. Boken har han skrivit på ett konsistent sätt, vilket gör det lätt att följa med hans argumentation.

Med sin avhandling och sitt innovativa användande av kronans räkenskaper har han gjort stora förtjänster för forskningen genom att skissa upp ett samhälle där det fanns en stor flexibilitet i fråga om hur arbetsuppgifter var fördelade; tämligen få var starkt maskulint eller feminint kodade. Men utvecklingen gick mot en maskuliniserings- och specialiseringstendens som gynnade män. Stadshantverk, hov, större produktionsenheter – särskilt i städerna – och lyxproduktion blev mer maskulina miljöer. Män tillägnade sig speciella kunskaper, de utvecklade starkare yrkesidentiteter och runt dem byggdes utbildningsorganisationer. Avhandlingens utgångspunkt anser jag vara välmotiverad, frågeställningen relevant och svaren plausibla.

Jag skulle ha önskat att Pihl hade byggt upp litet mera samhällelig och kulturell kontext runt arbetstemat, eftersom förändringarna som han beskriver var förknippade med dynastiskiftet, reformationen, utvecklingen av den tidigmoderna statens administration, ökade internationella kulturella strömningar med mera. Men trots mina invändningar, som tillhör opponen-

10. Bl. a. Mary Elizabeth Ailes, *Military migration and state formation: the British military community in seventeenth-century Sweden* (Lincoln 2002); Alexia Grosjean, *An unofficial alliance: Scotland and Sweden 1569–1654* (Leiden 2003). Se nu även Mia Korpiola, "Desperately needing lawyers: contacts in the Baltic Sea region and the rise of diplomacy in Reformation Sweden", i Otfried Czaika & Heinrich Holze (red.), *Migration und Kulturtransfer im Ostseeraum während der frühen Neuzeit* (Stockholm 2012) s. 101–120.

11. T. ex. Ailes (2002) s. 133.

tens ämbete, kan jag konstatera att Christopher Pihls avhandling är inspirerande lektyr som leder till nya frågor – och svar – om hushåll, genus och professionaliseringsprocesser. Avhandlingen är den första som kommer ut inom projektet "Gender and work in Sweden in the period 1550 to 1800". Detta bådär gott. I så fall kan boken uppfattas som ett tecken på att vi även i framtiden får läsa fler välskrivna böcker om arbete och genus, som vittnar om ett innovativt bruk av källor och som utmanar traditionella uppfattningar om arbetsfördelning.